

רביעות היורה

מים ראשונים:¹ את גשמי היורה הצפויים לרדת במהלך חודש חשוון ותחילת כסלו, חלקו חכמי המשנה והתלמוד לשלוש תת-עונות, רביעות בלשונם: רביעה ראשונה שזמנה בערך השבועיים הראשונים של חודש חשוון, שנייה - השבוע השלישי ורביעה שלישית בסוף חשוון ותחילת כסלו. את מקור השם "רביעה" נראה להלן ועכ"פ איננו נובע מהמילה "רבע". בחרנו הפעם בנושא מורכב שיש בו חישובים מורכבים, נוסחים שונים במקורות ושיטות שונות בראשונים. לפיכך יהיו דברינו בו כלליים. ונפתח בסוגיה בגמרא תענית בבלי.

מסכת תענית דף ו עמוד א – יורה, מלקוש ורביעה

תנו רבנן: יורה - שְׁמוֹרָה את הבריות להטיח גגותיהן,² ולהכניס את פירותיהן, ולעשות כל צרכיהן. דבר אחר: שְׁמוֹרָה את הארץ וּמְשָׁקָה עד תהום, שנאמר: "תִּלְמִיחָ רַוְחָ נַחַת גְּדוּדֶיהָ בְּרִבְבֵי תַמְגִּנְנָה צְמַחַה תִּבְרָךְ" (תהלים סה יא). דבר אחר: יורה - שיוֹרד בנחת ואינו יורד בזעף.³ או אינו יורה אלא שמשיר את הפירות, ומשטיף את הזרעים, ומשטיף את האילנות?⁴ - תלמוד לומר מלקוש, מה מלקוש לברכה - אף יורה לברכה.⁵ או אינו מלקוש אלא שמפיל את הבתים ומשבר את האילנות ומעלה את הסקאין?⁶ - תלמוד לומר יורה, מה יורה לברכה - אף מלקוש לברכה.⁷ ויורה גופיה מנלן?⁸ - דכתיב: "וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי יִתֶּן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרָה לְצַדִּיקָה וַיּוֹרֵד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרֵאשׁוֹן" (יואל ב כג).⁹

תנו רבנן: יורה במרחשון, ומלקוש בניסן. אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן, או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר?¹⁰ - תלמוד לומר: "בעתו".¹¹ מלקוש, אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל: דבר שמל קשיותיהן של ישראל. דבי רבי ישמעאל תנא: דבר שממלא תבואה בְּקִשְׁיָהּ. במתניתא תנא: דבר שיוֹרד על המלילות ועל הקשין.¹²

¹ נשמע מאד סימבולי לפתוח את הדף על היורה ב: מים ראשונים ...

² החיבור יורה - מורה איננו המצאה של הדרשן, אלא נסמך על פסוק בספר יואל שנראה להלן בסוף דרשה זו.

³ ראה הנוסח בספרי פיסקא מב: "יורה - שמתכוין לארץ ואינו יורד בזעף". הגשם מכוון לאדמה להרוותה ולהשקותה (ולא יורד בים כפי שקורה לא מעט).

⁴ היינו הורס את הפירות המאוחרים שנותרו על העצים: רימונים, תאנים מאוחרות, ענבים שנותרו בכרם וזיתים והורס את התבואה הראשונה שנזרעה. וכל זה, מסבירים המפרשים ובראשם רש"י, משום שבמילה יורה יש גם ירייה, כמו בפסוק: "... כִּי־יִסְקַל וְיִפֹּל אֲרִיזָה יִיָּרָה" (שמות יט יג).

⁵ ומי אמר שהמלקוש הוא תמיד לברכה? ראה רש"י שמסביר שם: "מלקוש לברכה - שאי אפשר לדורשו לשבר גרנות ולהשיר פירות, שאינם מצויים באותו הפרק. ואי אתה יכול לדורשו אלא לטובה, שיוֹרד על המלילות ועל הקשין, וממלא את התבואה בְּקִשְׁיָהּ". אבל כידוע יכול בהחלט להיות מלקוש לרעה, כגון גשמי קיץ כאשר התבואה עומדת לקצירה (ראה שמואל א פרק יב). הגמרא אכן מיד שואלת שיכול להיות ההפך וגם רש"י ממשיך ואומר: "הדר אמר: דלמא מלקוש קלה הוא, והכי משמע: שְׁמַל וקשה, כלומר: מל את הבתים והאילנות, שמפילן ומשברן, וקשה לתבואה".

⁶ והורס את לבלוב וחניטת הפירות! סקאי הוא מין חגב או ארבה וזה מתקשר היטב לפסוק שמואל מספר יואל להלן.

⁷ נראה שהדוגמאות שהמדרש מביא שהיורה והמלקוש עושים לעתים נזקים ולא רק ברכה, הן דוגמאות אמיתיות מהתנסות הדרשן וקהל שומעיו, אלא שהתקווה, האיחול הרצון הבסיסי הוא: יורה ומלקוש לברכה.

⁸ מנין לנו שהיורה הוא לברכה?

⁹ הרי לנו היורה בלשון מורה במקרא והמילה "לצדקה" בפסוק פירושה לברכה (ראה בלשון חכמים שהקב"ה אוהב לצדק או להצדיק את בריותיו, שמות רבה ט א ועוד). היורה הוא שבא ברוב שנים לברכה ("מורה על שנה טובה", לשון רבינו בחיי דברים יא ד), והוא שמוכיח על המלקוש ולא ההפך. אלא שפסוק זה הוא מקור לא כל כך טוב לברכה וצדקה של היורה. הפסוק ביואל מתאר את הגשם והחורף שבאו במרוכז, בחודש אחד, לאחר אסון הארבה הכבד שאירע באותה שנה, כמתואר שם בתחילת פרק ב. ראה תיאור מאורעות אלה בגמרא תענית ה ע"א: "הכי אמר רבי יוחנן: בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה, דכתיב ביה: יתר הגזם אכל הארבה וגו'. אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים, ירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן. אמר להם נביא לישראל: צאו וזרעו. אמרו לו: מי שיש לו קב חטים או קבים שעורין יאכלנו ויחיה, או יזרענו וימות? - אמר להם: אף על פי כן, צאו וזרעו. נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכתלים ומה שבחורי נמלים. יצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי, וירדה להם רביעה שנייה בחמישה בניסן, הקריבו עומר בששה עשר בניסן, נמצאת תבואה הגדילה בששה חדשים גדילה באחד עשר יום, נמצא עומר הקרב מתבואה של ששה חדשים קרב מתבואה של אחד עשר יום. ועל אותו הדור הוא אומר: הזורעים בדמעה ברנה יקצרו הלוח ילך ובכה נושא משך הזרע, בוא יבוא ברנה נושא אלמותיו". ברכה גדולה מזו של ימי יואל הם "גשמים בעיתם" (ראה דברינו [גשמים בעיתם](#) בפרשת בחוקות), כפי שהגמרא ממשיכה בפיסקה הבאה ולא חורף שחון ומכות ארבה שרק בסוף ובנס יש תקווה.

¹⁰ אולי נרחיב את עונת הגשמים ונתפלל ונקווה שהיורה יקדים לרדת כבר בחודש תשרי ואילו המלקוש יתאחר עד לחודש אייר?

¹¹ בפסוק שאנו אומרים בפרשה השנייה של קריאת שמע: "וַיִּתֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֹּת דְגָנֵנוּ וְתִילָשׁוֹת וַיִּצְרֶה" (דברים יא יד) ויורה מוקדם ומלקוש מאוחר אינם גשם "בעיתו". ובאמת, תלוי הדבר בעיבור השנה כגון שנה לפני המעוברת.

¹² מל-קוש, משיבית את המלילות (גרעיני התבואות) ואת הגבעולים (הקש), ממלא את הקש, אבל גם מל את קושיים של ישראל.

תנו רבנן: יורה במרחשון ומלקוש בניסן. אתה אומר יורה במרחשון, או אינו אלא בחודש כסליו? תלמוד לומר: "בעתו יורה ומלקוש" - מה מלקוש בעתו, אף יורה בעתו¹³. ... תניא אידך: יורה במרחשון ומלקוש בניסן, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: יורה בכסליו. מאן חכמים? - אמר רב חסדא: רבי יוסי היא¹⁴. דתניא: ¹⁵איזו היא רביעה ראשונה? ¹⁶הַפְּקִיחָהּ בשלושה במרחשון, בינונית - בשבעה בו, אַפְּיָלָהּ - בשבעה עשר בו, דברי רבי מאיר. ¹⁷רבי יהודה אומר: בשבעה ובשבעה עשר, ובעשרים ושלושה. רבי יוסי אומר: בשבעה עשר, ובעשרים ושלושה, ובראש חדש כסליו. וכן היה רבי יוסי אומר: אין היחידים מתענין עד שיגיע ראש חדש כסליו. אמר רב חסדא: הלכה כרבי יוסי¹⁸. ... כמאן אזלא הא דתניא, רבי שמעון בן גמליאל אומר: גשמים שירדו שבעה ימים זה אחר זה - אתה מונה בהן רביעה ראשונה ושניה ושלישית, כמאן - כרבי יוסי¹⁹.

תוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק א - שאילת הגשמים קשורה במועדי הרביעה

הלכה ב: מימתי²⁰ שואלין את הגשמים? משתגיע זמנה של רביעה. אם היתה שנה חסירה, נותנין לה חסרונה; אם לאו הולכין אחר סדרן. דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לעולם הולכין אחר סדרן אם היתה שנה מעוברת נותנין לה עיבורה²¹.

¹³ כאן יש הצעה שאולי היורה מתחיל בעצם בכסלו ואולי חשוון שחון והתחלת חורף מאוחרת, אינם בהכרח סימן לחורף שחון, מה גם שהלוח העברי לא תמיד מכוון לעונות השנה (כפי שנראה להלן). התשובה היא שגם זה לא "בעתו יורה ומלקוש". תשובה זו לא "כ"כ ברורה (אולי כוונתה שבכך אתה מקצר את משך החורף משישה לחמישה חודשים), עכ"פ, הדעה שהחורף בעצם מתחיל מכסלו ותחזור להלן ואין לבטלה כלאחר יד.

¹⁴ אכן, יש שיטה שהיורה הוא בעצם בכסלו וזו, אליבא דרב חסדא האמורא, שיטת ר' יוסי התנא. ומכאן אנו גולשים לנושא העיקרי שלנו שהוא החלוקה הפנימית של תקופת היורה, בה אנו מצויים, לחלוקות משנה של רביעות.

¹⁵ "תניא" זו היא תוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק א הלכה ב. ויש שם נוסחאות שונות המבוססים על כתבי יד שונים, ואנחנו הולכים בדרכו של ליברמן בתוספתא ודפוס ש"ס וילנא המקובל, שמדובר ברביעה ראשונה, אבל במשמעות מורכבת כדלהלן.

¹⁶ לגבי המילה "ראשונה" יש שמשמטים אותה, כגון רש"י. אחרים מקיימים אותה, אך גם הם מסכימים שמדובר כאן בכל תקופת הגשמים הראשונה שהיא תקופת היורה (ראה פירוש שטיינזלץ על אתר). נראה להבחין בין המועד בו מצפים הרביעה הראשונה (ומתחילים לשאול על הגשמים) ובין כמות הגשם שאם ירד בזמן ייחשב ל"רביעה ראשונה". בין רביעה ראשונה כמועד, רביעה ראשונה כתקופת הזמן של הגשם הראשון (שאם ירד אין מתענים), ובין רביעה ראשונה כאירוע שאכן קרה וירד גשם משמעותי ראשון, הוא היורה. לפיכך, ייתכנו מספר 'שלוש רביעות' בתקופת היורה. קצת מבלבל, אבל נראה שאין מנוס מהתחשבות בכל המשמעויות האלה של "רביעה ראשונה".

¹⁷ רבי מאיר, שלשיטתו חודש מרחשון הוא עונת היורה, מבחין בין שלוש אפשרויות (תאריכים) לרביעות היורה: הראשונה, המוקדמת מכולם, הבכירה, היא בשלושה במרחשון; הבינונית (האמצעית, הממוצעת) היא בשבעה בו; והמאוחרת, האפילה, היא בשבעה עשר במרחשון. תאריכי הלוח העברי נופלים במועדים שונים של הלוח השמשי (הלוח הכללי בימינו) ולפיכך, הגשם הראשון יכול להקדים או לאחר. (יש שמסבירים ש: בכירה, בינונית ואפילה כאן הם השנים, היינו שנה שלפני שנת עיבור: אפילה, בה הגשם מתאחר, שנה לאחר שנת עיבור: בכירה, כמו השנה בה הגשם הקדים, או שנה ממוצעת). ואם תשאל איך מסתדרת הרביעה הבכירה של ר' מאיר, שלושה במרחשון עם מועד התחלת שאילת הגשמים (ברכת "טל ומטר")? התשובה נמצאת במסכת תענית פרק א משנה ג: "בשלושה במרחשון שואלים על הגשמים. רבן גמליאל אומר בשבעה בו, חמישה עשר יום אחרי הרגל, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת". אנחנו נוהגים כשיטת רבן גמליאל ומורגלים לתאריך ז' במרחשון, אבל הדעה הראשונה, בלי שם התנא, אומרת: בשלושה במרחשון. וסתם משנה - רבי מאיר. כך אכן מופיע בירושלמי תענית פרק א הלכה ג: "מתניתא דר' מאיר, דתני: אי זהו זמנה של רביעה ר' מאיר אומר הבכירה בשלושה והבינונית בשבעה והאפילה בשבעה עשר".

¹⁸ אלה שלוש השיטות העיקריות לגבי זמנה של תקופת הגשם הראשונה (רביעה סתם או רביעה ראשונה כפי שהסברנו בהערה 16 לעיל), שהיא בעיקרה במהלך חודש חשוון ומחוברת מצד אחד לתפילה לשאילת גשמים ומאידך למועדי התעניות על הגשמים, את שניהם נראה במקצת להלן. שיטת ר' יוסי היא מיוחדת ושונה. נהפוך דף ונזכור מאיפה הגענו ל"תניא" זו - מדברי חכמים לעיל: "יורה בכסלו" ודברי רב חסדא ש"חכמים" אלה הם ר' יוסי. ר' יוסי מסכים שהרביעה הראשונה יכולה לחול כבר מהחצי השני של חודש מרחשון (מיז' בו שאגב קשור עם מועד תחילת המבול, בראשית ז יא), ואולי הוא אפילו מסכים שמתחילים לשאול גשמים בז' במרחשון כשיטת רבן גמליאל במשנה (ועדיין זה נקרא "סמוך לגשמים"). אבל אין לנהוג שום תענית, גם לא היחידים, לאורך כל חודש חשוון. יז' בחשוון, שעפ"י המשנה במסכת תענית (פרק א משנה ה) הוא מועד תחילת תענית יחידים אם לא ירדה רביעה ראשונה עד אותו זמן, הוא לדעת ר' יוסי המועד הבכיר (המוקדם) לרביעה הראשונה ויש עוד שני מועדים אחרים לרביעה ראשונה. היורה הוא בכסלו כמועד האפיל (המאוחר) לרביעה הראשונה ורק כשמגיע ראש חודש כסלו ולא ירדו גשמים, מתחילים להתענות. שיטה זו נראית קצת מורכבת, ועדיין רב חסדא סבור שהלכה כר' יוסי (ואין הלכה כרב חסדא).

¹⁹ קטע אחרון זה מחזק את ההסבר שהבאנו בהערה 16 למושג "רביעה ראשונה" ולאופן שחכמים משתמשים בו. כך יש גם להבין את המשנה במסכת תענית פרק ג משנה א: "סדר תעניות אלו האמור ברביעה ראשונה, אבל צמחים ששנו מתריעין עליהם מיד. וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהם מיד מפני שהיא מכת בצורת", היינו שלא ירדה עדיין רביעה ראשונה, באף אחד מהמועדים שראינו לעיל. ראה דברי הגמרא על משנה זו בגמרא תענית יט ע"א: "ורמיניה: רביעה ראשונה ושניה - לשאול, שלישי - להתענות! אמר רב יהודה: הכי קאמר: סדר תעניות האמור, אימתי? בזמן שיצאה רביעה ראשונה ושניה ושלישית ולא ירדו גשמים". שם מדובר במועדים. והנושא סבוך כאמור ולא נאריך בו יותר.

²⁰ ממתני או מאימתני, בכתובה ארץ ישראלית בה האל"ף מושמטת לפעמים. וכאן יוצא: מים-ממתני?

²¹ תוספתא זו קושרת בבירור את מועד שאילת הגשמים למועדי הרביעה. התוספתא גם ממשיכה את הקו שראינו בגמרא לעיל (שהיא ציטוט של התוספתא) של הבחנה בין אפשרויות שונות לרביעה הראשונה: מבכירה, בינונית ואפילה. יש כאן ניסיון להתחשב בשנת השמש, נכון יותר בפיגור או בהקדמה של הלוח העברי לעונות השנה, לקיים "סמוך לגשמים" ואולי למנוע בקשות ותעניות שוא.

הלכה ד: ... כמה גשמים יורדין ויהא בהן כדי רביעה? מלוא כלי של שלושה טפחים, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר: ראשונה טפח, שניה טפחיים, ורביעה שלושה טפחים.²² אמר ר' שמעון בן לעזר: אין לך כל טפח וטפח שיורד מלמעלה שאין הארץ פולטת כנגדו טפחים. וכן הוא אומר: "תהום־אֶל־תְּהוֹם קוֹרָא לְקוֹל צְנוּרִיָּד וכו' " (תהלים מב ח). למה נקרא רביעה? שרובעת את הארץ.²³

תוספתא מסכת טהרות (צוקרמאנדל) פרק ז הלכה ח – ימות הגשמים

ואלו הן ימות החמה: משתיעקר תבואה מתוכה. אלו הן ימות הגשמים: משתרד רביעה שניה.²⁴

אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ג

"בבקר זרע אֶת־זֶרְעָךָ וְלַעֲרַב אֶל־תַּנַּח יִדְדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשֶׁר הַזֶּה אֲרִיזָה וְאִם־שְׁנִינְיָהּ כְּפֶאֱחָד טוֹבִים" (קהלת יא ו).²⁵

רבי דוסתאי ברבי ינאי אומר: אם בִּפְרֶת זורעת ברביעה ראשונה, שוב ולך זרע ברביעה שנייה, שמא ירד ברד לעולם וילכדו ראשונים ויתקיימו אחרונים. כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניהם נתקיימו בידך והם שניהם כאחת טובים, שנאמר: "בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך" (קהלת יא ו). אם בכרת זרעת ברביעה ראשונה ושניה, שוב לך זרע ברביעה שלישית שמא יבא שדפון לעולם וישדפו ראשונות ויתקיימו אחרונות: "כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך וגוי" (שם).²⁶

רבי ישמעאל אומר: אם למדת תורה בילדותך, אל תאמר איני לומד בזקנותי, אלא לְמוֹד תורה, כי אינך יודע איזה יכשר. אם למדת תורה בשעת העושר, אל תשב לך בשעת העוני. אם למדת תורה בשעת שביעה, אל תשב לך בשעת רעבה. אם למדת תורה בשעת הריח, אל תשב לך בשעת הדחק, לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך (שם).²⁷

אבל רק בכיוון של איחור שאילת הגשמים שתהיה תמיד "סמוך לגשמים", כמו בשנה לפני שנה מעוברת, אבל לא להקדים את הבקשה. ואנחנו נוהגים תאריך קבוע – ז' במרחשוון. ואפשר שלעניין התעניות יש להתחשב בלוח הכללי, בפרט בשנים מעוברות שאנו יודעים שז' בחשוון עדיין איננו עונת הגשמים. ולא באנו כמובן לפסוק הלכה.

אולי שסה"כ ברביעה כולה, היינו בתקופת היורה, יהיו שלושה טפחים גשם (240 מ"מ?)

ראה גמרא בבלי תענית ו ע"ב: אמר רבי אבהו: מאי לשון רביעה - דבר שרובע את הקרקע, כדבר יהודה. דאמר רב יהודה: מיטרא בעלה דארעא הוא, שנאמר: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה". ומכאן יש להניח המונח "שדה בעל" שמושקה רק שמושקה (ובניגוד משדה שלחין), ובתרבות העולם הכללית הבעל הוא אל הגשם. ובתלמוד ירושלמי תענית פרק א הלכה ג (וכן בברכות ט ב): "אמר רבי לוי: המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות. מה טעמא? "הרעיפו שמים ממעל ושקקים יזלצדק תפתח ארץ ויפרישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתי" (ישעיהו מה ח). תפתח ארץ - כנקיבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר. ויפרו ישע - זו פריה ורביה. וצדקה תצמיח - זו ירידת גשמים. אני ה' בראתי - לכך בראתי לתיקונו וליישובו של עולם. רבי אחא ותני לה בשם רבן שמעון בן גמליאל: ולמה נקרא שמה רביעה שהיא רובעת את הארץ. ובמדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת בלק: "ומספר את רובע ישראל - זרע ישראל, כמו שאמרו רביעה ראשונה, והמקרא אומר בהמתן לא תרביע כלאים". ראה גם הדימוי, בגמרא ברכות נט ע"ב, של מפגש המים הנוטפים ממעל עם המים שנקו בארץ "משיצא חתן לקראת כלה". ראה שוב הדימוי בספרי: "יורה - שמתכוין לארץ ואינו יורד בזעף". יש לגשם כוונה או התכוונות לקראת האדמה הכלה וכמה לקבל אותו. ויש עוד דימויים כאלה במדרשים. חז"ל לא הססו לדמות את ירידת הגשם על הארץ, את המים שמרוויים את האדמה, למפגש בין זכר ונקבה, שניהם באים להפרות ולהרבות את העולם, לקיים את החי והצומח ומין האדם בכלל. ומכאן השם "רביעה".

הרביעה הראשונה עליה הארכנו לדון עדיין אינה קובעת את התחלת "ימות הגשמים". החורף היינו "ימות הגשמים" מתחיל, כאשר יורדת הרביעה השנייה. ראה גמרא תענית ו ע"א: "בשלמא רביעה ראשונה - לשאול, שלישית - להתענות, שניה למאי? אמר רבי זירא: לנדרים. דתנן: הנודר עד הגשמים - משירדו גשמים עד שתירד רביעה שנייה". ובמסכת שביעית פרק ט משנה ז: "המשכיר בית לחברו עד הגשמים - עד שתירד רביעה שנייה, המודר הנאה מחברו עד הגשמים - עד שתירד רביעה שנייה". וראה גם גמרא בבלי מסכת בבא קמא פא ע"א שאחד מעשרה התנאים שהתנה יהושע בין בני ישראל כשנחלו את הארץ הוא: "ומהלכים בשבילי הרשות עד שתירד רביעה שנייה". אבל כפי שכבר הערנו לעיל, לגבי רביעה ראשונה, גם כאן, יש דברים שלגביהם "רביעה שנייה" הוא התאריך ויש כאלה שבהם "רביעה שנייה" הוא אירוע הגשם המשמעותי השני, באיזה תאריך שייפול. ראה תלמוד ירושלמי מסכת שביעית פרק ט הלכה ה: "תני רבי יוסי אומר: כל דבר שהוא תלוי ברביעה - עד שתירד רביעה שנייה. ושאינה תלוי ברביעה - עד שיגיע זמנה של רביעה. תני רשב"ג אומר: שבעת ימים שירדו בהן גשמים ולא פסקו יש בהן כדי רביעה שנייה".

פסוק זה איננו נמצא בגוף המדרש ואנחנו הרשינו לעצמנו להוסיף אותו, משום שהוא משמש מוטיב ראשי לדרשה שלהלן.

ממקור זה וכן ממקורות נוספים שלא הספקנו להביא, נראה שהמושג "רביעה" הלך והתרחב לתקופות גדולות יותר של החורף כולו ולא רק של היורה. לא סביר שמדובר כאן בהפרשים של ימים בודדים, אלא של חודשים, כגון אם זרעת בתחילת החורף בחשוון, אל תימנע מזרוע שנית אפילו בחודש שבט כי אינך יודע מתי יהיה עיקר הגשם ומה אורך ההפסקות בין פרקי הגשם העיקריות. ראה למשל השימוש ב"רביעה" בפירוש פענח רזא (רבי יצחק ב"ר יהודה הלוי חי, צרפת מבעלי התוספות המאוחרים): "בעתו יורה ומלקוש דהיינו יורה בחשוון ומלקוש בניסן דהיינו רביעה ראשונה ושנייה, באופן שאח"כ ואספת דגנך וגוי' בלי מטר".

והמוטיב ממשיך שם: "רבי מאיר אומר: אם למדת מרב אחד, אל תאמר דיי, אלא לך אצל חכם [אחר] ולמוד תורה ... חובה הוא לאדם שישימש [ארבעה] תלמידי חכמים כגון רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא [ורבי טרפון], שנאמר: אשרי אדם שומע לי לשקוד

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ג – הרוחות המספרות²⁸

מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני אחד בשני בצורתו. הקניטתו אשתו, הלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו ואומרת חדא לחברתה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונראה מה פורענות באה לעולם. אמרה לה: חברתי, איני יכולה לצאת מפני שקבורה אני במחצלת של קנים.²⁹ אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי. הלכה ובאתה אצלה, אמרה לה חברתה: כלום שמעת מאחורי הפרגוד מה פורענות באה לעולם? אמרה לה: שמעתי שכל הזרוע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו. הלך הוא³⁰ זרוע ברביעה שניה. של כל העולם כָּרָד לָקָה אותה, ושלו לא לקה.

לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות³¹ ושמע שתי רוחות שמספרות זו את זו ואומרת אחת לחברתה: בואי ונשוט בעולם ונראה מה פורענות באה לעולם. אמרה לה: חברתי, לא כך אמרתי לך? איני יכולה לצאת מפני שאני קבורה במחצלת של קנים. אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי. הלכה ובאתה אצלה, אמרה לה: כלום שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי שכל הזרוע ברביעה שניה שידפון מלקה אותו. הלך (החסיד) זרוע ברביעה ראשונה. בא שידפון לעולם, של כל העולם נשדף ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו: מפני מה פורענות שבא לעולם של כל העולם לקה ונשדף ושלך לא לקה ולא נשדף? סָפַר לה המעשה. לימים נפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד לבין אִמָּה של אותה ריבה, אמרה לה: לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים. לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו את זו. אמרה לה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מה אומרים אחורי הפרגוד. אמרה לה: חברתי, הניחי לי, דברים שבינך לביני כבר נשמעו בין החיים.³²

שבת שלום וחורף טוב

מחלקי המים³³

מים אחרונים: למידע נוסף בנושא המורכב של רביעות היורה, ראה הדף של [דרור פיקסלר בדפי פרשת השבוע של אוניברסיטת בר אילן](#).

²⁸ על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי (שם ח' ל"ד) - אל תיקרי דלתותי אלא דלת דלתותי. כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידיך, אם שניהם כאחד טובים, שנאמר: בבוקר זרע את זרעך (שם). ראה דברינו [לימוד מרב אחד או מרבים](#) בדפים המיוחדים. ובמדרש בראשית רבה פרשת חיי שרה פרשה סא: "בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך - רבי אליעזר ורבי יהושע. רבי אליעזר אמר: אם זרעת בבכיר, זרע באפיל, שאין אתה יודע איזהו יכשר, אם של אפיל אם של בכיר ואם שניהם כאחד טובים. רבי יהושע אמר: אם בא עני אצלך בשחרית תן לו, בערבית תן לו, שאין אתה יודע איזה מהן הקדוש ברוך הוא כותב עליך: הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים. רבי ישמעאל ורבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר: אם למדת תורה בנערותך, למוד תורה בזקנותך, שאין את יודע איזה מהן מתקיים לך, הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים, ר' עקיבא אומר: אם היו לך תלמידים בנערותך, עשה לך תלמידים בזקנותך שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך זה או זה ואם שניהם כאחד טובים".

²⁸ נקנח באגדה.

²⁹ ראו ויקרא רבה כז א פרשת אמור: "רבי יהושע בן לוי כאשר עלה לרומי ראה שם עמודים של שיש מכוסים בטיפטאות בשרב שלא יפקעו ובצנה שלא יקרו. ראה שם עני אחד ומחצלת קנים תחתיו ומחצלת קנים על גביו. על העמודים קרא: צדקתך כהררי אל ... ועל העני קרא: משפטיך תהום רבה".

³⁰ אותו חסיד שנאלץ לישון בבית הקברות בגלל הצקותיה של אשתו בשל מעשה הצדקה שעשה בשנת הבצורת.

³¹ מדוע שב ולן בשנית בבית הקברות? שוב הציקתו אשתו או שמה חשב ששוב ישמע את הרוחות מספרות "מה בעולם"?

³² כבר הרחבנו לדון בסיפור זה בדברינו מעשה בחסיד אחד בדפים המיוחדים. ראה סיפור זה שם בחברת מעשים אחרים ב"חסיד אחד". ראו דברינו שם.

³³ בכל הרביעות ובכל הרוויות, צמחים להשקות, נפש להחיות, ארץ לרצות בטללי אורות ובנדבת מטרות.